

Cuvinte cheie: Provincia Dacia, fibule, tipologie, barbari, cronologie
Keywords: Roman Dacia, brooches, tipology, barbarians, chronology

Cercetările și periegezele arheologice din ultimii anii au scos la iveală noi artefacte romane. Printre ele se numără și un număr 34 de fibule romane, provenite din diferite situri din Dacia intracarpatică. Lotul de față este eterogen din punct de vedere tipologic.

I. Fibule puternic profilate (pl. I/1-8)

Principalele caracteristici ale acestui tip de fibulă sunt: capul lățit și puternic încovoiat, cu sau fără placă protectoare, corpul puternic arcuit, ornamentat inițial cu o nodozitate proeminentă, care, mai apoi, în faza clasică de evoluție a acestor fibule, se aplatizează și apare numai pe partea superioară, resortul fiind format din opt spire (coarda înaltă). Piciorul este lung și, de cele mai multe ori, se termină într-un buton. Portagrafa este trapezoidală sau dreptunghiulară. Toate elementele constitutive ale fibulei sunt uneori ornamentate. Registrul de motive cuprinde incizii liniare, în forma literei X, "dinți de lup". Sunt executate din una sau două bucăți de metal. Aria de răspândire a fibulelor puternic profilate cuprinde, în special, *Noricum*,¹ *Pannonia*², *Moesia*³ și *Dacia*⁴.

Cele opt fibule aparțin mai multor variante cunoscute în Dacia romană. Astfel, piesa nr. 1 aparține tipului 8a2b1 și se datează în prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr. Fibula nr. 2 reprezintă variantă nouă pentru teritoriul Daciei. La cap piesa prezintă o placă protectoare asemănătoare cu varianta 8a13b⁵ (Jobst 10B). Dar dimensiunile și existența unei nodozități pe corp presupun încadrarea ei într-o nouă subvariantă. Singurele exemplare din Imperiu cunoscute de noi provin de la *Lauriacum*⁶ (șase bucăți) și Augst⁷. O altă piesă provine din sudul Ucrainei⁸, fără context clar de descoperire. În *Dacia* cunoaștem 11 exemplare, toate concentrate în *Dacia Superior*.

Au fost datate la sfârșitul sec. al II-lea și începutul sec. al III-lea p. Chr.⁹. În schimb, în *Dacia* exemplarele de la Micăsasa și Țichindeal au fost găsite în nivele de prima jumătate a sec. al II-lea p. Chr.¹⁰. Morfologia acestor fibule indică ca perioadă de folosire primele trei sferturi ale sec. al II-lea p. Chr. Piesele nr. 3-8 aparțin

1 Gugl 1995, 55-56, pl. 21-22; Sedlmayer 1995, 13-17.

2 Košćević 1980, 81, pl (pl. XVI- XVIII).

3 Bojović 1983, pl (pl. X- XIII); Genčeva 2004, 147-148.

4 Cociș 2004, 45-70, tipul 8.

5 Cociș 2004,60.

6 Jobst 1975, 56-57, pl. 14/90-95.

7 Riha 1980, 80, nr. 278.

8 Ambroz 1966, pl. VII/12.

9 Jobst 1975, 56-57.

10 Informații D. Popa.

tipului 8b2b1. Pentru exemplarele în discuție, propunem o datare cuprinsă între anii 106-180 p. Chr., fără a exclude o folosire a lor și după această dată, dar ca piese ieșite din modă.

II. Fibule norico-pannonice cu două nodozități (pl. I/9)

Resortul acestui tip de fibulă e alcătuit din 8-10 spire, capul fiind încovoiat și ușor lățit, uneori cu o placă protectoare. Corpul fibulei e marcat cu două nodozități, iar piciorul este lung, terminat într-un buton. Portagrafa este, de obicei, traforată; piesele sunt executate din două elemente. Aria de răspândire a acestor fibule, așa cum arată și denumirea lor, cuprinde, în general, *Noricum* și *Pannonia*,¹¹ dar ele pot fi întâlnite și în alte provincii¹². Aproape toate exemplarele sunt cunoscute din *Dacia Superior*. Fibula descoperită în vicusul de la Gherla aparține variantei 11c2, în cadrul tipologiei din *Dacia romană*¹³. Fibulele norico-pannonice cu două nodozități sunt datate de J. Garbsch în prima jumătate a sec. al II-lea p. Chr.¹⁴. În *Dacia romană*, deși nu avem contexte cronologice clare pentru tipul analizat, credem - pe baza fragmentului de tipar din atelierul de la Napoca - că ele pot fi datate în prima jumătate a sec. al II-lea p. Chr.

III. Fibule cu genunchi (pl. I/10-11; II/12-16)

Sistemul de închidere este destul de variat la aceste fibule : prin resort format din 8-10 spire libere, închise într-o rolă, respectiv semiroală sau prin balama. Capul este semicircular. Corpul fibulei are în punctul de îndoire o lățire asemănătoare unui "genunchi", de unde și denumirea sa. Piciorul este scurt și se termină uneori cu un buton. Portagrafa este dreptunghiulară sau în formă de cârlig. Sunt executate, de obicei, din două elemente. În *Dacia*, numărul lor este foarte mare, reprezentând unul dintre tipurile cele mai uzitate, iar aria lor de difuziune cuprinde întreg teritoriul.¹⁵ Fibulele cu genunchi sunt foarte răspândite pe *limes*-ul (din) *Germania Superior*, în *Pannonia*, *Moesia Superior*, dar și în *Syria*¹⁶. Piese nr. 10-11 aparțin tipului 19a1b1b, iar perioada lor de folosință poate fi cuprinsă în intervalul 106 -170-180 p. Chr. Piese nr. 14-16 aparțin tipului 19a61a, respectiv 19a61a, iar perioada lor de folosință poate fi cuprinsă în intervalul dintre deceniul șapte al sec. al II-lea și primele două decenii ale sec. al III-lea p. Chr. Piese nr 12-13 aparțin tipului 19a5b1 (Almgren 124). Capul, semicircular, este mai gros decât la tipurile anterioare, iar corpul este lățit, având forma literei S. Piciorul se lățește, dar fără a depăși lățimea capului, iar portagrafa este dreptunghiulară. Sunt confecționate dintr-o singură bucată de metal. Piesele de tip 19a5, deși au o formă clasică datorită faptului că sunt executate dintr-o singură bucată de metal sau două (dar tehnica este barbară), aparțin lumii barbare. Tipurile 19a5 sunt incluse de O. Almgren în grupa V, seria 8¹⁷. Aceeași clasificare este oferită de I. Peškař și K. Godlowski¹⁸. Aria de răspândire a tipului 19a5 cuprinde, cu mici excepții, lumea barbară¹⁹. În provincia *Dacia* ele apar pe *limes*-ul de nord, în zona de contact cu lumea barbară germană. În privința tipului în discuție, este clar că ele sunt fibule cu genunchi de tip barbar și că au ajuns în *Dacia* prin captură sau, sunt fabricate în provincie, de meșteri barbari sau romani pentru lumea barbară²⁰. Semnificative sunt în acest sens exemplarele în curs de prelucrare, găsite la Ilișua²¹ *Dacia Porolissensis* (atelier)²² și exemplarul rebut descoperit în castrul la Ilișua (nr. 13). În privința cronologiei, tipul 19a5 este datat în a doua jumătate a sec. al II-lea p. Chr.²³, în timp ce piesele noastre, credem, nu pot fi anterioare războaielor marcomanice, rămânând în uz până în primele decenii ale sec. al III-lea p. Chr.

11 Garbsch 1965.

12 *Ibidem*.

13 Cociș 2004, 72-73.

14 Garbsch 1985, 564, fig. 5.

15 Cociș 2004, 90.

16 Toll 1949, pl. X/20-23.

17 Almgren 1923, 58-61.

18 Peškař 1973, 92-93; Godlowski 1977, 236.

19 Almgren 1923, 58-61, 64-65; Godlowski 1994, 115-128.

20 În a doua jumătate a sec. al II-lea p. Chr. în *Dacia* și chiar în celelalte provincii nu se mai fabricau fibule executate dintr-o bucată de metal, tehnologia era folosită în schimb în lumea barbară.

21 Din păcate nu avem o localizare exactă a locului de descoperire (castru, terme, *vicus*).

22 Cociș 2006, 402-413.

23 Godlowski 1994, 115-128.